

Іван
ФРАНКО

*Україна
самостійна*

- ЩО ТАКЕ ПОСТУП?
- ГАЛИЦЬКА МОЛОДЬ
- УКРАЇНА САМОСТІЙНА
- СОЦІАЛІСТИ І МАРКСИСТИ
 - ПОРТРЕТИ
- ЛІТЕРАТУРА І ПОСТУП
- ШЛЯХЕТСЬКІ ЗАБАВИ

Харків
«ФОЛІО»
2018

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ЩО ТАКЕ ПОСТУП?

I

Слово «поступ» почуєте часто в наших днях із різних уст. Усі накликають до поступу, дехто тішиться ним, дехто нарікає на нові «поступові» думки та порядки. Може би, не від речі було поміркувати, що то таке поступ, у чім його шукати, чи є чого ним тішитися або, може, журитися?

Слово «поступ» і відповідне йому поняття нове не лише у нас, але й у цілім освіченім світі. Ще яких 300—400 літ тому назад навіть найосвіченіші люди не багато думали про те, що колись на світі було не так, як тепер, а колись може змінитися теперішній порядок. У давніших часах загально держалася думка, що порядки між людьми все були однакові або майже однакові, що ті порядки — хліборобські, ремісничі, родинні, громадські — вічні, встановлені самим Богом, і так вони лишаться до суду-віку. Що найбільше добачувано таке, що ті порядки не все строго і чисто додержуються, потрохи псуються, не стає між людьми працьовитості, пильності, дбайливості, послуху, покори, побожності. Се походило, по думці тих старих людей, не з чого, як із людської злоби, з зіпсуття обичаїв або з чортівської покуси.

Такий погляд на історію чоловіка на землі держався довгі тисячі літ. І треба було віків важкої наукової праці та несподіваних відкриттів науки, доконаних у найновіших часах, щоб люди нарешті дійшли до переконання, що початкова історія чоловіка на землі та порядки й обставини, серед яких жив найдавніший чоловік, були зовсім інакші та що їх розвиток

доконувався помалу на різних місцях землі протягом десяти років, а може, й соток тисяч літ.

Новочасна наука виказала, що чоловік протягом довгих тисяч років з дикого сотворіння виробився до того, що пізнав користь вогню.

Аж від тої пори можна починати його історію. На різних місцях Європи повіднаходжено вогнища такого давнього чоловіка, повіднаходжено рештки його кісток, що де в чому ближчі до кісток нинішніх великих мавп, ніж до кісток нинішнього чоловіка. Той давній чоловік був зовсім дикий, жив у лісах та вертепах, пізніше по печерах та яскінях, повироблюваних водою в берегах рік та скалистих горах. Він живився лісовими плодами та м'ясом звірів, яких йому вдавалось убити чи то дерев'яним кием, чи каменем. Минули знов довгі тисячі літ, поки чоловік навчився з річного каменя, головню з кременю, викрісувати найпростіше зброю: вістря до сокир, молоти, вістря до копій та стріл, скребачки до обдирання м'яса зі шкіри. Отаким нужденним зброєю користувався чоловік у своїй боротьбі зі звірами, вбивав їх, пік на вогні й їв, а з їх шкір робив собі одяг, вживаючи до шиття скручених звірячих кишок і ігол або шил із звірячої кістки. Це була найстарша доба людського життя на землі, так звана лупаного або кресаного кременю. З інших слідів, віднайдених ученими людьми, можемо догадуватися, що та доба нужденного дикого, лісового та печерного життя чоловіка тривала десятки тисяч літ, певно, далеко довше, ніж усе пізніше цивілізоване життя, про яке маємо певніші свідчення.

В такій дикій стані жили люди по різних сторонах світу; сліди їх знайдено по всій Європі і в Африці, прим., у Єгипті, глибоко під рештками пізніших будівель, у Азії глибоко під руїнами найстарших міст; знайдено їх і в нашій країні, і ми подаємо тут декілька малюнків, щоб ви самі побачили, як-то виглядали початки того, що тепер називаємо людським поступом.

Протягом довгих тисяч літ чоловік набирався вправи, досвіду, вмілості. Він привчився уживати на своє оружжя іншого каменя, м'якшого від кременю, та зате такого, що його можна було краще обробити, вигладити, виточити. І ми маємо вже новий образ, вищий ступінь людського розвою, поступ супроти стану першої дикості — добу гладженого або точеного каменя. Сокири, вістря стріл, молоти, вістря спис із такого гладженого каменя, обік них ігли та шила з кості, оздоби з раковин (мушель) або звірячих зубів — отсе головний спряток того чоловіка.

Та помалу починають показуватися сліди нової культури: чоловік віднаходить метали, вчиться витоплювати та перероблювати їх — насамперед бронз (сплав із міді й цини), декуди саму мідь, а наостатку залізо. Аж тоді, коли чоловік заволодів металами, сталася можливою цивілізація, стався можливий перехід від дикого ловецького та печерного стану до рільництва, до стану осілості, до будування домів і міст, до творення держав.

Як виглядало родинне життя того найдавнішого чоловіка кам'яної доби? Дуже тяжко виробити собі про се ясне поняття, бо приклади теперішніх диких людей, що живуть іще цілком або почасти в дикім стані, ховаються по печерах, викрісують кам'яне оружжя і вдягаються в звірячі шкіри, не може давати вірного образу того прадавнього життя диких людей. Деякі вчені догадуються, що найдавнішою формою здруженого життя людей було стадо, де діти були виключно власністю матерів, на яких лежало їх плекання і виховування аж до тої пори, коли вони могли й самі робити те саме діло, що робили старші. Певне й те, що між такими людськими стадами йшли ненастанні війни, що дикий чоловік не розбирав багато, чи вбиває дикого звіра, чи іншого чоловіка з іншого стада, і їв з однаковим апетитом м'ясо як одного, так і другого (первісне чоловікоїдство). Можемо також догадуватися, що найдавніший чоловік не мав ніякої віри, не хоронив своїх мерців, але або пожирав їх сам, або викидав

їх диким звірам; на се наводить нас та обставина, що кості найдавнішого чоловіка стрічаються дуже рідко, і то не в жадних гробовищах, але або в намулах рік, або в ямах, помішані з кістками диких звірів, що служили стравою тим диким людям; трафляється й так, що людські кості з ніг і рук, у яких був шпик, знаходяться або розлупані та розбиті, або надпалені — виразні сліди, що се відпадки чоловікоїдної кухні.

II

Хто каже «поступ», той каже одним духом дві речі. Одно те, що все на світі змінюється і ніщо не стоїть на місці, а друге — друге не таке певне, більше питання, ніж твердження: чи змінюється на ліпше, чи на гірше?

Що все на світі змінюється, що ніщо не стоїть на місці, се відомо кожному, се пізнає кождий сам по собі і по своїм оточенню. Але чи ті зміни йдуть на ліпше, чи на гірше, на се вже відповідь не у всіх однакова. Запитайте старого, знемощілого діда, то він, певно, скаже вам: «Е, як я був молодий, то ліпше було на світі». Здоровий, сильний чоловік, якому добре ведеться або який доробився чогось в житті, скаже навпаки: «Все йде до ліпшого». Відповідь у таких речах залежить від особистого настрою чоловіка. Старого, немічного та збідованого діда, перед яким видніється отворена могила, даремно було би переконувати, що все ще буде ліпше, а молодий, здоровий та відважний звичайно також не хоче вірити, щоб усе йшло до гіршого. Ну, але поза тим тісним обсягом людського настрою та вподобання маємо широке поле тисячолітнього досвіду, людської історії. Що ж вона говорить нам? У яким світлі вона показує нам той поступ?

Певна річ, коли беремо на увагу сам початок людського розвою, оту добу лупаного та гладженого каменя, дикого стадового життя по лісах та печерах і порівнюємо її з теперішнім людським життям, з часом, коли люди живуть у домах, сплять на подушках, одягаються раз тепло, раз холодно, із-

дять залізницями, порозуміваються телеграфами та телефонами, вгризаються вглиб землі, плавають поверх води і попід воду, літають по повітрю і зазирають своїм оком у середину всякого, навіть живого тіла при допомозі рентгенового проміння, — хто схоче порівняти так безпосередньо початок з кінцем, той, певно, мусить признати, що за тих кільканадцять тисяч літ люди поступили дуже сильно до ліпшого, що поступ веде до добра.

Але коли захочемо придивитися тій справі ближче, слідити крок за кроком, то переконаємося, що ся відповідь не така дуже певна. Візьмімо для проби одну справу, близьку нашому селянинові, справу панщини. Її знесено у нас в р. 1848; є ще живі люди, що зазнали її самі або наслухалися про неї від своїх батьків та дідів. Нині та панщина зробилася страхопудом, яким полохають селян від часу до часу, щоб не спали, щоб боролися за свої права, аби тота пора знов не вернула. Але коли запитаєте старих людей, як їм жилося за панщини, то не один відповість по щирості: «Ой синоньку, говоріть що хочете про ті часи, а таки тоді ліпше було, як тепер! Не було такої драчі, податки не були такі великі, не було так тісно на людей. Хоч бувало чоловік і витерпить не одно і намучиться на панщині, а проте жилося якось простовільніше, безпечніше. Не було такої жури по хатах, ніхто не чував за ті здекуції, ліцитації; жиди не мали такої волі над чоловіком, а хто був працьовитий, панське відробив порядно та й за своє дбав, той жив як у Бога за дверми». Я сам не раз чував від старих людей такі поговірки і мушу признати, що в них є — певно, не вся правда, але трохи правди.

Як із тою нашою панщиною, так із усім людським поступом. Люди йдуть наперед, то правда, знаходять по дорозі все щось нового, але часто й гублять не одно таке, за чим пізніше мусять жалувати. Іноді буває й так, що тратять майже все те, до чого перед тим доробилися сотками літ. Зовсім так, як той, що йде нерівною дорогою, іноді впаде, іноді заблудить і, стративши напрям, верне спорий шмат дороги назад.